

Věk práv? Lidské povinnosti ve světle Kantovy filozofie

Olga Rosenkranzová*

Abstrakt: Věk práv vystřídal věk proporcionality. Lidská důstojnost je nejvyšší absolutní hodnota, z níž se odvozují ostatní základní práva. Absolutní teorie lidské důstojnosti vychází z Kantova konceptu důstojnosti rozumných bytostí. Co když ale Kantův koncept důstojnosti je více spojen s povinnostmi, než s právy? Jak se kantovská deontologie snoubí s proporcionalitou relativizující základní práva? Článek analyzuje Kantovo pojetí povinnosti v Právní nauce v kontextu pojmu důstojnosti v Základech metafyziky mravů a v Nauce o ctnostech a sleduje vývoj odlišné filozofické interpretace v současné lidskoprávní diskuzi.

Klíčová slova: lidská práva, právní a morální povinnost, lidská důstojnost, Immanuel Kant, proporcionalita, Norberto Bobbio

Úvod

Článek přináší analýzu Kantova pojmu povinnosti uvedeného v *Právní nauce*. Východiskem zkoumání je, že lidská důstojnost se stala základem, z něhož se odvozují lidská práva. Ústavněprávní pojetí lidské důstojnosti je inspirováno Kantovým konceptem lidské důstojnosti. Původní Kantovo pojetí důstojnosti se odlišuje od současných moderních přístupů. V převzetí Kantovy filozofie se kladl důraz na svobody a práva, avšak Kantovo pojetí důstojnosti je spíše spojeno s povinnostmi. Pomocí Kantovy filozofie lze nahlédnout, že základem lidských práv je lidská důstojnost, která nemá pouze kvality práva, a hodnoty, ale současně je svou povahou i povinností. Cílem článku je poukázat na tento paradox a posunout hranice poznání v právní vědě dále.

Metodou práce je filozofická analýza. Proto výsledkem jsou rovněž formulace dalších otázek výzkumu.

Předmětná analýza, které se věnuje třetí a čtvrtá kapitola, je zasazena do dějinného vývoje lidských práv. Rámec analýzy je v první kapitole *Věk práv* od Norberta Bobbia,¹ přinášející kritický pohled na lidskoprávní euforii 20. století. Třetí kapitola nastiňuje ústavněprávní roli lidské důstojnosti a poukazuje na fakt, že současné teorie již neodpovídají původnímu Kantovu pojetí lidské důstojnosti.² Čtvrtá kapitola přináší rozbor Kantova pojmu povinnosti v *Právní nauce* a všímá si otázky určitého rozporu v Kantově metafyzice, když v *Právní nauce*, která je prvním dílem *Metafyziky mravů*, Kant formuluje svá iusnaturalistická východiska vrozených svobod a práv, oproti celkovému metafyzickému přístupu.³ Pátá kapitola dotváří dějinný rámec s idejí *věku proporcionality*.⁴ V kontextu

* Mgr. Olga Rosenkranzová, Ph.D., katedra teorie práva a právních dějin, Právnická fakulta Univerzity v Olomouci. E-mail: olga.rosenkranzova@upol.cz. Tento článek vznikl jako výstup z projektu Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci: *Lidská důstojnost – základní právo nebo základní povinnost?* IGA_PF_2021_008. ORCID: 0000-0002-6302-8911.

1 BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*. Cambridge: Polity Press, 1996, s. 168.

2 ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost – právně teoretická a filozofická perspektiva*. *Giovani Pico della Mirandola & Immanuel Kant*. Praha: Leges, 2019, s. 171. Bližší rozbor Kantova pojetí důstojnosti je zde. V tomto článku jsou uvedeny některé závěry.

3 ŠEJVL, Michal. *Lidská práva jako subjektivní práva. Teoretické a historické aspekty*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2017, s. 166. Toto je jedna z mála českých analýz zkoumající povahu lidského práva pomocí historické a právněfilozo-

ochrany lidské důstojnosti se nabízí otázka, zda nedochází k inflaci lidských práv a zda je proporcionalita slučitelná s deontologií? Na tuto otázku je odpovězeno jen částečně z důvodu rozsahu článku.

1. Bobbioův Věk práv

V 90. letech 20. století italský právní filozof a politik Norberto Bobbio prohlásil 20. století za věk práv. Ve své knize *Věk práv* předkládá diskuzní otázky k pojetí lidských práv a kriticky nahlíží na přirozenoprávní koncept lidských práv, který podle něj není objektivně prokazatelný a vykazuje z vědeckého pohledu rysy subjektivismu, které činí lidskoprávní fundament badatelsky nepřezkoumatelným.⁵ Z pohledu politického v sobě směřuje nesmiřitelné levicové i pravicové proudy, které jsou ze své dialektické povahy příčinou neustálých konfliktů jednotlivých práv mezi sebou.⁶ Bobbio se ptá, kdo zajistí svobodu a rovnost současně? Další příčinou je totiž nejen absence politické jednotnosti, ale rovněž nejednotnost filozofických východisek signatářů *Deklarace práv a svobod člověka a občana* (1948) na půdě OSN. Přesto podle Bobbia mezinárodní politický konsenzus nahradil klasickou národní tvorbu práva a zvítězily neobjektivní a neurčité teoretické koncepty.⁷ Podle Bobbia jsou lidská práva příslibem, který je problematické realizovat. Rozlišuje dvě kategorie lidských práv, a to negativní závazky pro ostatní, nebo pozitivní závazky. Protičůdnost obou kategorií vylučuje absolutní povahu lidských práv.⁸

Na jednu stranu je zřejmá filozofická inspirace Kantovou iusnaturalistickou filozofií a jeho důrazem na svobodu člověka, autonomii vůle a rovněž jeho vyjádření respektu člověku, tedy k důstojnosti člověka. Kantův přístup se stal signifikantní pro liberální myšlenkové proudy. Na druhou stranu se setkáváme se sociálními právy a dle Bobbia se socialistickou politikou. Bobbio ve své době velmi přesně vystihl slabiny v ochraně lidských práv. Jeho varování nesměřovala ke kritice fundamentu lidských práv, ačkoliv z historického pohledu, jenž přináší, považuje Bobbio za neuvěřitelné, že křesťanské ideje se rozšířily po druhé světové válce po celém světě natolik, že svět přesvědčily o universalitě lidských práv a okamžikem podepsání deklarace se universalismus lidských práv stal realitou. Řekněme slovy Bobbia realitou odlišnou od celé dosavadní historické skutečnosti, která vykazovala naopak rysy kulturního partikularismu časoprostorově podmíněného. Univerzální povahu lidských práv, jak se rozumí v *Deklaraci práv a svobod člověka*, pod-

---

fické metody. Michal Šejvl rovněž narazil na problém souvislosti práva s povinností. Jeden z mnoha jeho závěrů je, že lidská práva jsou volnosti bez povinnosti. Dále také uvádí, že v minulosti z povinnosti práva nevyplývala. Předmět zkoumání v této publikaci úzce souvisí i se zde uvedenými hypotézami, které se navzájem s Šejvlovým zkoumáním doplňují a mají některé styčné body. SENSEN, Oliver. *Kant on Human Dignity*. Berlin: Walter De Gruyter, 2011, s. 230; COPENHAVER, Brian P. *Magic in western culture. From Antiquity to the Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 600. Více rovněž k filozofickému pojetí důstojnosti zde: DEBES, Remy (ed.). *Dignity. A history*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 408; BYRD, Sharon B. – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right. A commentary*. 2. nezměněné vydání. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 336; WEINBERGER, Ota. Nový pohled na Kantův kriticismus – význam kriticizmu pro aktuální jurisprudenci. In: MACHALOVÁ, Tatiana (ed.). *Právně filozofický odkaz I. Kanta a současné právní myšlení. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 4.–5. března 2004 v Brně, Právnická fakulta MU Brno*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2004, s. 12–19.

⁴ ALEXY, Robert. Lidská důstojnost a princip proporcionality. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 11, s. 867–878.

⁵ BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*.

⁶ Ibidem, kapitola 2, Lidská práva nyní a v budoucnosti.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, kapitola 1, O základních principech lidských práv.

pořilo celosvětově rozšířené křesťanství. Naturalismus, který se v moderním věku rozšířil, vyústil v liberální politiku zakotvenou v západních ústavách. Přestože rozvoj lidských práv šel v moderně ruku v ruce s křesťanstvím, kantovské ideje vyrostly na půdě sekulární etiky.⁹

Bobbio se snažil primárně poukázat na problematickou ochranu lidských práv. Ačkoliv mají přirozenoprávní základ, byla nyní na základě deklarace pojata do pozitivní právní úpravy. Celosvětový konsenzus stáhl tento ideál do matérie závazného a vymahatelného dokumentu poprvé v dějinách filozofie. Je to slib k dosažení finálních hodnot.¹⁰

Bobbio kriticky nahlíží na Kantovo pojetí svobody a považuje je za iluzorní. Vychází z Kantovy *Metafyziky mravů*, avšak neuvědomuje si, podobně jako většina, že svoboda v tomto Kantově díle je metafyzická, transcendentní svoboda, která se vztahuje na *homo noumenon*.¹¹ Bobbio tvrdí, že svoboda a autonomie je základem legislativy, což rozumí vnějškově.¹² Domnívám se, že pro Kanta v *Základech metafyziky mravů* šlo o vnitřní morální zákony. Podle Bobbia Kantův koncept vrozených práv a svobod v *Základech metafyziky mravů* výrazně ovlivnil celosvětovou diskusi o lidských právech. Lidská práva jsou interpretována jako prorocké znamení (*signum prognosticum*) morálního vývoje lidstva, který ovlivnil autoritativní mezinárodní tělesa, což pro Bobbia nelze prokázat a postrádá racionalitu.¹³

Bobbio považuje absolutní teorie lidských práv za problematické právě vzhledem k tomu, jak řešit kolize jednotlivých práv.¹⁴ Ačkoliv Bobbio vysloveně nehovoří o pojetí lidské důstojnosti, můžeme si tuto otázku vztáhnout rovněž na absolutní koncept lidské důstojnosti. Bobbiova práce je ovšem diskusní povahy a je plná podnětných námětů, nicméně postrádá analýzu jednotlivých tvrzení. Bobbiův přístup se jeví celkově kritický a pragmatický.

U Kanta kritizuje Bobbio jeho akcent na jednotlivce, který se v moderně vyvinul v individualismus, který dnes dosahuje krajních mezí. Kant v tomto směru navazoval na Locka (*Druhé pojednání o vládě*, 1660–1662) a jeho myšlenku přirozených práv v předstátním stavu, která odpovídají svobodě i rovnosti a vlastnickému právu.¹⁵ Bobbio porovnává individualistický přístup s dosavadním vztahem jednotlivce a státu v historii, zejména v platonismu nebo stoicismu (Ciceronovy *De officiis*) a v raném novověku u Samuela Pufendorfa (*De officio hominis et civis*), a dochází k závěru, že žijeme v mimořádné éře, neboť historicky se tento model akcentace individua nad stát nikdy neobjevil. Do té doby byl dán vztah jednotlivce ke státu jako vztah povinnosti a odpovědnosti vůči komunitě, vůči státu. Nyní mají všichni práva, rovná práva. Z toho je patrné, že pro Bobbia je komunita a společenství významnější a je projevem vyzrálějšího vztahu odpovědného člověka. Pokud jde o sociální, politická a kulturní práva, právě jejich ochranu a realizaci považuje za nejproblematictější, jelikož jsou podmíněná celkovou kulturní vyspělostí státu.

⁹ Ibidem, kapitola 3, Věk práv.

¹⁰ Ibidem, kapitola 1, O základních principech lidských práv.

¹¹ ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 69–82.

¹² BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*, kapitola 3, Věk práv.

¹³ Ibidem. Podobně viz s. 14, HASTRUP, Kirsten. *The Quest for Universality: An Introduction*. In: HASTRUP, Kirsten (ed.). *Human rights on common grounds. The quest for universality*. Hague: Kluwer Law International, 2001, s. 1–23.

¹⁴ BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*, kapitola 2, Lidská práva nyní a v budoucnosti.

¹⁵ BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*, kapitola 5, Lidská práva dnes. Dále viz LOCKE, John. *Second Treatise of Government and A Letter Concerning Toleration*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 201.

Bobbiovy úvahy vychází předně z pohledu filozofie dějin.¹⁶ Kriticky nahlíží na Kantovy *Studie k dějinám a politice*, zejména pokud jde o *Ideu všeobecných dějin ve světovém smyslu* (1784) a dále *Domnělý počátek dějin lidstva* (1786).¹⁷ Bobbio shledává Kantovo pojetí dějin příliš entuziastické. Nelze slepě hájit ideu progresu a nadto technický a morální progres jsou dvě věci.¹⁸ Technický vývoj je pro Bobbia realitou, avšak existuje vůbec morální vývoj? A další otázkou rovněž je, pokud existuje morální vývoj lidstva, jak ho formovat a měnit? Bobbio prohlašuje, že pojetí morality je problematické. Mravní zákon Kantův Bobbio obdivuje, ale brát ho za základ lidských práv jako pozitivních nároků považuje za iluzorní.¹⁹ Bobbio již v moderním věku viděl, že progres s sebou přináší rozšíření katalogu lidských práv a rozšíření nositelů práv jako subjektů, z člověka na skupiny, budoucí generace, lidstvo, rodiny, menšiny i zvířata.²⁰ Bobbio hovoří o proliferaaci lidských práv, o rychlém rozmnožení.²¹

Podle Bobbia pravidla formují chování a kulturu oproti přirozenému světu. Pravidla eliminují agresivitu v jednání a stanoví limity pro zlé jednání. Historicky Bobbio vzpomíná biblické Desatero a Chamurapiho zákoník nebo římský Zákon dvanácti desek. Tradiční pravidla obsahovala zákazy a příkazy, nikoliv práva a svobody.²² Z morálních pravidel vycházely povinnosti. Bobbio využívá metafory mince, která má dvě strany, a připodobňuje minci k právům a povinnostem. Morální mince tradičně určovala spíše povinnosti. Historicky tradičně se rovněž akcentovala společnost oproti jednotlivci. Pravidla směřovala k ochraně společnosti spíše než jednotlivce. Koperníkův obrat z práva založeného na povinnostech přinesla Kantova revoluce individualismu a práv.²³ Podle Olivera Sense- na vychází Kant také z tradičních konceptů, například pokud jde o lidskou důstojnost, je v mnohém inspirován Ciceronem a v podstatě i Kantovo pojetí důstojnosti je podle Sense- na pojetím tradičním, tedy je spojeno spíše s povinností. Avšak po druhé světové válce se Kantova filozofie vykládala jinak, existencialisticky, a došlo k posunu porozumění.²⁴ Kantovská etika je přece deontologická, etika povinnosti.²⁵ Tímto článkem bych na tento rozpor chtěla poukázat níže.

2. Kantovo pojetí lidské důstojnosti

2.1 Lidská důstojnost jako fundament lidských práv

Jak vidíme s odstupem času, mnohé Bobbiovy postřehy a připomínky byly a jsou zcela namístě, a dokonce dnes více odpovídají většinovému pohledu na lidská práva. Podobně konstatoval Aharon Barak, že ve většině států světa se uplatňuje relativní pojetí lidské důstojnosti.²⁶

¹⁶ BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*, kapitola 3, Věk práv.

¹⁷ KANT, Immanuel. *Studie k dějinám a politice*. Praha: OIKOYMENH, 2016; BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*, kapitola 5, Lidská práva dnes.

¹⁸ BOBBIO, Norberto. *The Age of Rights*, kapitola 3, Věk práv.

¹⁹ Ibidem, kapitola 3, Věk práv, dále pak také v kapitole 4, Lidská práva a společnost.

²⁰ Ibidem, kapitola 4, Lidská práva a společnost.

²¹ Ibidem, kapitola 3, Věk práv.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ SENSEN, Oliver. *Kant on Human Dignity*. Dále také ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*. Dále viz: COPENHAVER, Brian P. *Magic in western culture*, s. 226–227.

²⁵ Dále ke kantovské etice u nás například: GEALFOW, John A. Kantovská etika. In: SOBEK, Tomáš a kol. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 95–121.

Z filozofického úhlu pohledu existuje celá řada konceptů lidské důstojnosti. Absolutní teorie lidské důstojnosti, která považuje důstojnost za prioritní, přednostní hodnotu v právu, která se nepoměřuje s dalšími, protože je natolik klíčová a zásadní, protože nesmí být nikdy porušena a protože je součástí materiálního jádra ústavy, nebo dokonce má nadnormativní povahu a je hodnotou, principem, idejí, z níž se odvozují všechna další základní práva.²⁷ Lidská důstojnost se tak stává nejvyšší hodnotou, z níž se odvozují ostatní základní práva. Filozoficky právě tento model vychází z akcentace individualismu a je to humanistický přístup k právu. Tyto ideje jsou součástí právní argumentace Ústavního soudu ČR v mnoha rozhodnutích.²⁸

Jestliže hovoříme o hodnotě, z níž se odvozují další práva, pak bychom měli dospět k závěru, že tato hodnota není pravidlem, tedy není ani právem, ani povinností. Přesto právě toto je velmi sporné a zůstává to nadále jako otázka zkoumání. Jestliže rozbořem Kantovy filozofie dospějeme k závěru, že jeho pojetí důstojnosti je více spojeno s povinnostmi, pak tím, že Kantovo pojetí se stalo nejvýraznějším celosvětovým inspiračním zdrojem pro právní koncept lidské důstojnosti v mezinárodním právu i v národních ústavách v moderním věku, pak musíme shrnout, že všechna základní práva se odvozují z něčeho, co je ve svém základu spojeno s povinností. Můžeme se proto ptát, zda je lidská důstojnost, z níž se odvozují všechna základní práva, bližší právům nebo povinnostem, nebo stojí i mimo tyto pojmy? Můžeme si klást otázku, zda děj odvozování je totožný s prozařováním základních práv celým právním řádem a do jaké míry jde jen o interpretační metodu ústavněkonformního výkladu a do jaké míry ovlivňuje tato metoda aplikaci práva a samotnou tvorbu práva. Maxim Tomoszek poukazuje na rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ve věci *Lüth* z roku 1958, z něhož pramení *teorie prozařování* a dokonce definování základních práv jako objektivního hodnotového řádu. Ruku v ruce s prozařováním jde působení lidských práv do soukromoprávních vztahů, efekt *Drittwirkung*.²⁹

Absolutní teorie lidské důstojnosti v podstatě vychází z Kantova pojetí lidské důstojnosti a je jím určována.³⁰ Jeho pojetí je autonomní, to znamená, že je určováno svobodou vůle.³¹ Podle Marcuse Dűwella má důstojnost charakter nejen právní, ale rovněž morální. Právní ochranou důstojnosti se rozumí jak negativní závazek státu chránit důstojnost, tak pozitivní závazek něco zajistit.³² Jürgen Habermas zdůrazňuje státoprávní funkci

²⁶ BARAK. *Human dignity. The constitutional value and the Constitutional Right*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

²⁷ BAROŠ, Jiří. Svoboda a rovnost v důstojnosti a v právech. Základní práva a svobody obecně. In: WAGNEROVÁ, Eliška – ŠIMÍČEK, Vojtěch – LANGÁŠEK, Tomáš – POSPÍŠIL, Ivo. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 931; WAGNEROVÁ, Eliška. Úvod. In: WAGNEROVÁ, Eliška – ŠIMÍČEK, Vojtěch – LANGÁŠEK, Tomáš – POSPÍŠIL, Ivo. *Listina základních práv a svobod. Komentář*; TOMOSZEK, Maxim. *Formy působení základních práv*. In: BARTOŇ, Michal a kol. *Základní práva*. Praha: Leges., 2016, s. 47–58. Také viz HORÁK, Filip. *Lidská důstojnost. Kritická reflexe jejího postavení a funkcí v ústavním právu*. Praha: Leges, 2019, s. 123; AGHA, Petr (ed.). *Lidská práva v mezikulturních perspektivách*. Praha: Academia, 2018.

²⁸ K tomu především kvantitativní analýza zde: HORÁK, Filip: *Lidská důstojnost*.

²⁹ ONDŘEJJEK, Pavel. Účinky lidských práv v soukromém právu. *Právník*. 2011, č. 1, s. 33–52.

³⁰ Robert Alexy zastává menšinový názor a preferuje relativní pojetí lidské důstojnosti, kde se důstojnost poměřuje s dalšími principy. ALEXY, Robert. *Lidská důstojnost a princip proporcionality*.

³¹ TIEDEMANN, Paul. *Menschenwürde als Rechtsbegriff. Eine philosophische Klärung*. 3. überarbeitete Auflage. Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag, 2012, s. 117–182.

³² DűWELL, Marcus. Human dignity: concepts, discussions, philosophical perspectives. In: DűWELL, Marcus – BRAARVIG, Jens – BROWNSWORD, Roger – MIETH, Dietmar (eds). *The Cambridge Handbook of Human Dignity. Interdisciplinary Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 23–49.

hodnoty lidské důstojnosti, protože vymezuje hranici možného státního zásahu. Dodržování ochrany lidské důstojnosti je spojováno s kvalitou demokracie a naplněním principu právního státu.³³ Národní právní úprava je značně internalizovaná.³⁴

Rovněž české ústavní právo se inspirovuje německou ústavněprávní doktrínou. Pokud jde o lidskou důstojnost, přejímá *teorii prozařování*, efekt *Drittwirkung* a tzv. *objektovou formuli*. Judikatura často hovoří o nadnormativní povaze hodnoty lidské důstojnosti, tedy s důstojností pracuje jako s objektivní hodnotou. Kromě toho jsou případy ochrany lidské důstojnosti jako subjektivního práva podle čl. 10 Listiny základních práv a svobod.

2.2 Zákaz instrumentalizace a Kant

Objektová formule pochází od německého právního konstitucionalisty Güntera Düriga a Spolkový ústavní soud ji začal aplikovat již v 50. letech 20. století.³⁵ Český ústavní soud argumentuje Dürigovou *objektovou formulí* výslovně ve čtyřech případech a jednou se na ni odkazuje také ve stanovisku veřejné ochránkyně práv.³⁶ V mnohých dalších případech není tato formule uvedena, ale přejímá se ideově.

Objektová formule stanoví, že „[...] s člověkem nelze zacházet jako s pouhým objektem státní vůle a zájmu. Člověk má právo na rozvoj své osobnosti, a proto je stát povinen jednotlivci ponechat autonomní prostor k seberozvoji. Člověk je pojímán jako cíl o sobě. K porušení lidské důstojnosti dochází v tom případě, kdy je konkrétní jedinec postaven do role objektu, kdy se stává pouhým prostředkem a je umenšen do podoby druhově zaměnitelné veličiny.“³⁷

Objektová formule je zákazem instrumentalizace v právu. V komentáři k článku 1 odst. 1 německého *Grundgesetz* od Güntera Düriga nalezneme tato slova: „Lidská důstojnost jako taková je dotčena, pokud je konkrétní člověk ponížěn do stavu objektu, pouhého prostředku, zastupitelné hodnoty.“³⁸ Tento výklad pak použil Spolkový ústavní soud a konstatoval: „Odporuje lidské důstojnosti, aby stát činil z člověka pouhý objekt.“³⁹ Dürig nezmiňuje Kanta výslovně, ale používá jeho výrazy.⁴⁰

Řečené pak vyjadřuje tzv. „*Selbstzweck-formel*“, formule sebeúčelu, respektive účelu o sobě samém, dle níž: by s člověkem mělo být jednáno jako s účelem o sobě. V rozsudku

³³ HABERMAS, Jürgen. *K ustavení Evropy*. Praha: Filosofia, 2013.

³⁴ BROWNSWORD, Roger. Human dignity from a legal perspective. In: DÜWELL, Marcus – BRAARVIG, Jens – BROWNSWORD, Roger – MIETH, Dietmar (ed.). *The Cambridge handbook of Human Dignity*, s. 1–22.

³⁵ DÜRIG, Günter. Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde. In: *Archiv des öffentlichen Recht*. 1956, Bd. 81, s. 117–56.

³⁶ HORÁK, Filip. *Lidská důstojnost*; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 134–151.

³⁷ DÜRIG, Günter. *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde*; BAROŠ, Jiří. *Svoboda a rovnost v důstojnosti a v právech*, s. 58 a 72, odkaz na náleží ÚS 557/09 ze dne 18. 8. 2009; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 138 an.

³⁸ MOHR, Georg. *Person, Recht und Menschenrecht bei Kant*. In: KLEIN, Eckart – MENKE, Christof (Hrsg.). *Der Mensch als Person und Rechtsperson*. Grundlage der Freiheit. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, Menschenrechtszentrum der Universität Potsdam, 2011, Band 33, s. 247. Viz také dřívější práci: MOHR, G. *Der Begriff der Person bei Kant, Fichte und Hegel*. In: STURMA, Dieter (Hrsg.). *Person. Philosophiegeschichte – Theoretische Philosophie – Praktische Philosophie*. Paderborn, 2001, s. 17. Mohr v publikaci z roku 2011 odkazuje na: DÜRIG, Günter. *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde*. Zde jsem uvedla překlad jen volný. V němčině zní: „Die Menschenwürde als solche ist getroffen, wenn der konkrete Mensch zum Objekt, zu einem bloßen Mittel, zur vertretbaren Größe herabgewürdigt wird.“; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 90–91.

³⁹ MOHR, Georg. *Person, Recht und Menschenrecht bei Kant*, s. 17 – BverfGE 27, 1, 6 (16. 7. 1969).

⁴⁰ MANGOLDT, Hermann von – KLEIN, Friedrich – STARCK, Christian. *Kommentar zum Grundgesetz: GG, 1. Band*. 7. Auflage. München: C. H. Beck, 2018; MAUNZ, Theodor – DÜRIG, Günter. *Grundgesetz. Kommentar*. Loseblattsammlung. 55. Lieferung. München: C. H. Beck, 2009. Abs. 1 – přepracován Matthiasem Herdegenem; DÜRIG, Günter. *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde*.

Spolkového ústavního soudu se praví, že: „Věta: „že člověk musí stále být účelem o sobě, platí neomezeně pro všechny oblasti práva.“⁴¹ znamená pozitivní zdůvodnění lidské důstojnosti. *Selbstzweck-formel* vychází z Kantovy filozofie, přesně z jeho „*Menschheits-Selbstzweck-Formel*“, tedy „formule účelu lidstva o sobě“ ze *Základů metafyziky mravů*. Zde Kant uvádí: „Jednej tak, abys lidstvo používal, jakož i ve své vlastní osobě a v osobě každý jeden druhého, pokaždé jako účel, nikdy pouze jako prostředek.“⁴²

Současný německý právní teoretik a filozof Dietmar von der Pfordten poukazuje kriticky na způsob, jakým byla Kantova filozofie použita v ústavním právu, zejména v komentářích k německému *Základnímu zákonu*.⁴³ Obvykle se uvádí, že Günter Dürig vycházel při sepsání objektové formule z 2. formule kategorického imperativu uvedeného v Kantových *Základech metafyziky mravů*.⁴⁴ Pfordten ale spatřuje větší souvislost se 3. formulí kategorického imperativu.⁴⁵ Důstojnost je vnitřní hodnota, kterou se člověk vyjadřuje jako zákonodárný, respektive zákon utvářející. Důstojnost v *Základech metafyziky mravů* je nepochybně etický pojem. Podle Pfordtena ho Kant použil bez návaznosti na Ciceronovu nebo křesťanskou tradici. Naopak současný americký filozof Oliver Sensen považuje Kantův pojem důstojnosti za tradiční a poukazuje na spojitost s Ciceronem. Jak Pfordten, tak Sensen jsou však zajedno v tom, že Kant nechtěl vůbec vynalézt nějaké vlastní pojetí důstojnosti a pojem důstojnosti byl pro něho marginální. S pojmem důstojnosti pracuje především v etických spisech, v *Základech metafyziky mravů* a v *Metafyzice mravů*, v druhém díle, v *Nauce o ctnostech (Tugendlehre)*. Pojem důstojnosti u Kanta je předně pojmem morálním a v *Právní nauce (Rechtslehre)*, která je prvním dílem *Metafyziky mravů*, ho více nerozvíjí.⁴⁶ Rovněž Michael Rosen potvrzuje, že kantovská inspirace v právu, pokud jde o pojetí důstojnosti, neodpovídá původní tvorbě Immanuela Kanta.⁴⁷

A v čem se Kant liší od moderního pojetí lidské důstojnosti, které nacházíme v řadě komentářů k současným ústavám?⁴⁸

⁴¹ MOHR, Georg. *Person, Recht und Menschenrecht bei Kant*, s. 17 – BVerGE 45, 187, 228 (21. 6. 1977) – týkalo se to doživotního trestu odnětí svobody.

⁴² *Ibidem*, s. 18 – „Handle so, dass du die Menschheit, sowohl in deiner Person als in der Person eines anderen, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloß als Mittel brauchest.“ – Mohr odkazuje: KANT, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. 1785.

⁴³ PFORDTEN, Dietmar. *Menschenwürde, Recht und Staat bei Kant. Fünf Untersuchungen*. Paderborn: Mentis, 2009. Je to podle něho doslova historická ironie. Rovněž v dřívější práci: PFORDTEN, Dietmar. Zur Menschenwürde bei Kant. In: *Jahrbuch für Recht und Ethik – Recht und Sittlichkeit bei Kant*. 2006, Vol. 14, s. 501–517.

⁴⁴ „Jednej tak, abys nepoužíval lidskosti a rovněž tak svou osobu, jakož i kteroukoliv jinou osobu v každé době jako účel anebo jako prostředek.“ – překlad z publikace Pfordtena (PFORDTEN, Dietmar. *Menschenwürde, Recht und Staat bei Kant. Fünf Untersuchungen*. Paderborn: Mentis, 2009), v níž cituje ze *Základů metafyziky mravů* – KÖNIGLICH PREUSSISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Hrsg.) *Kant's gesammelte Schriften. Band VII*. Berlin, 1907/17.

⁴⁵ *Ibidem*; dále viz 3 formule kategorického imperativu srozumitelně: „Sestává ze 3 od sebe neoddělitelných formulí, vyjadřujících 3 zákl. znaky. 1. Všeobecnost vyjadřuje formule: „Jednej tak, aby maxima tvého jednání mohla být z tvé vůle ustavena všeobecným přírodním zákonem.“ 2. Účel o sobě je vyjádřen větou: „Jednej tak, aby ses choval k lidství jak v osobě své, tak v osobě druhého jako k účelu a nikdy jako k prostředku.“ 3. Autonomie vůle založená v rozumu vyplývá z formule: „Vůli každé rozumné bytosti je třeba chápat jako ustavující všeobecné zákony.“ HAVELKOVÁ, Hana. Kategorický imperativ. In: NEŠPOR, Zdeněk R. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Imperativ_kategorick%C3%BD>.

⁴⁶ ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*; PFORDTEN, Dietmar. *Menschenwürde, Recht und Staat bei Kant*; SENSEN, Oliver. *Kant on Human Dignity*.

⁴⁷ ROSEN, Michael. *Dignity: Its History and meaning*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2012, s. 176.

⁴⁸ WAGNEROVÁ, Eliška – ŠIMIČEK, Vojtěch – LANGÁŠEK, Tomáš – POSPÍŠIL, Ivo. *Listina základních práv a svobod. Komentář*; MAUNZ, Theodor – DÜRIG, Günter. *Grundgesetz. Kommentar*; DÜRIG, Günter. *Der Grundrechtssatz von der Menschenwürde*.

Poměrně problematický je subjekt ochrany lidské důstojnosti. Dnes podle právních dokumentů náleží lidská důstojnost každému člověku, a to často od početí včetně post-mortální ochrany osobnosti. Jak již uvádí Bobbio, kromě člověka jako jednotlivce se koncept ochrany rozšířil na další entity jako skupiny, menšiny v rámci antidiskriminačního práva atd. Další spornou skupinou, která je spíše zatím předmětem ochrany lidské důstojnosti, jsou po vzoru environmentální filozofie třeba všichni tvorové, jak je chrání nadále švýcarská ústava.⁴⁹ Kant nepoužíval jednotnou terminologii. Nejčastěji se můžeme setkat s výrazem *důstojnost rozumných bytostí*.⁵⁰ Rozumnou bytostí může být nejen člověk, ale také jiné entity jako Bůh nebo mimozemské entity.⁵¹

Jako další odlišnost můžeme vnímat, že současná právní úprava spojuje lidskou důstojnost s právy. Sensen u Kanta stále vidí tradiční pojetí důstojnosti spojené s povinnostmi.⁵² Přesto jsou i jiné důvody, proč pochybovat o tak úzkém sepětí důstojnosti s právy a proč preferovat povinnosti.

2.3 Kantovo pojetí lidské důstojnosti

Kant pojednává o důstojnosti zejména v *Základech metafyziky mravů* (1785)⁵³ a v *Nauce o ctnostech* (1797),⁵⁴ tedy v etických dílech. Kantovská etika je etika povinnosti.⁵⁵ Důstojnost je určována autonomní vůlí člověka jako rozumné bytosti. Pokud pomýšlíme na práva, pak právě s touto autonomní povahou vůle. Tento autonomní prostor je očištěn od empirie, zvířecosti a sklonů, aby vůle mohla svobodně působit a dávat svobodné příkazy k jednání, které jsou vedeny čistým rozumem. Kant vytváří koncept důstojnosti, který nelze vztáhnout na jevového člověka (*homo phaenomenon*). Kantova důstojnost v obou etických spisech náleží *homo noumenon*, tedy člověku ideálnímu. Proto je Kantova důstojnost metafyzický koncept, který nelze použít na běžného jevového člověka a ani pro něho nebyla určena.⁵⁶ Kantovská idea se implementací do právních dokumentů ohnula do smyslu zajaté matérie, které se dostává ochrana pozitivním právem, a to ve vztahu ke každému. Posun v těchto rovinách, které Kant dualisticky odděloval, je vůči původnímu

⁴⁹ BALZER, Philipp – RIPPE, Klaus Peter – SCHABER, Peter. *Menschenwürde vs. Würde der Kreatur. Begriffsbestimmung, Gentechnik, Ethikkommissionen*. 2. unveränderte Auflage. Freiburg – München: Karl Alber Verlag, 1999, s. 83. Tito autoři analyzují švýcarskou Ústavu, která zavádí obecné zásady pro zákonnou úpravu rozmnožování a genové techniky nejen ve zvířecí, ale i rostlinné říši a v životním prostředí.

⁵⁰ V § 38 *Nauky o ctnostech v Metafyzice mravů*.

⁵¹ SOUSEDÍK, Stanislav. Důstojnost člověka v pojetí Tomáše Akvinského a Immanuela Kanta. In: NEJESCHLEBA, Tomáš – NĚMEC, Václav – RECINOVÁ, Monika a kol. *Pojetí člověka v dějinách a současnosti filosofie. II. Od Kanta po současnost*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 9–18; MOHR, Georg. *Person, Recht und Menschenrecht bei Kant*; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 92–93, s. 105 an.

⁵² SENSEN, Oliver. *Kant on Human Dignity*, s. 230. Částečně také zde: SENSEN, Oliver (ed.). *Kant on Moral Autonomy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015, s. 301; SENSEN, Oliver. Dignity. Kant's revolutionary conception. In: DEBES, Remy (ed.). *Dignity a history*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 237–261.

⁵³ KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*. Praha: Jan Laichter, 1910.

⁵⁴ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*. Stuttgart: Reclams Universal Bibliothek, 2016, s. 408. Pojem důstojnosti se vyskytuje v dalších dílech. Nejvíce jsem čerpala z těchto: KANT, Immanuel [(MESSER, August (ed.))]. *Ethik und Religionsphilosophie*. Stuttgart: Greiner und Pfeiffer, Jeannot Emil Freiherr von Grotthuss, s. 161; KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Jan Laichter, 1944, s. 237; KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda, 1996, s. 225; KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*. Praha: Jan Laichter, 1910, s. 110; nebo z novějších vydání *Základů metafyziky mravů*.

⁵⁵ SOBEK, Tomáš a kol. *Právní etika*. Praha: Leges, 2019, s. 464.

⁵⁶ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right*; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*.

pojetí dezinterpretací. Dále, z celkového kontextu kantovského odkazu plyne, že pojem důstojnosti souvisí více s povinností než s právy, jak se dnes rozumí. Není ovšem snadné u Kanta rozlišit povinnosti mravní a právní. Tomu se věnuje kapitola níže.

V *Základech metafyziky mravů* je pojem důstojnosti spojen s nepřirodní idealitou: „V říši účelů má vše buď cenu aneb důstojnost. Co má cenu na tomto místě lze položit i něco jiného jakožto rovnomocninu, naproti tomu to, co je povýšeno nade vši cenu, tudíž rovnomocniny nedopouští, má důstojnost.“⁵⁷ Avšak říše účelů je pro Kanta opakem přírodní říše, znamená: „[...] soustavné spojení rozmanitých rozumných bytostí společnými zákony.“⁵⁸ Důstojnost vnitřní a absolutní konstruuje Kant zde: „[...] to však, co tvoří podmínku, za které jediné může něco býti účelem o sobě, má hodnotu ne pouze relativní, tj. cenu, nýbrž hodnotu vnitřní, tj. důstojnost.“⁵⁹ Mravnost jest podmínkou, za níž jediné může býti rozumná bytost účelem o sobě. [...] A tak tedy tím, co jediné má důstojnost, jest mravnost a lidství, pokud jest jí schopno.“⁶⁰ A konečně důstojnost charakterizovaná povinnostmi vůči sobě samému: „[...] důstojnost lidství záleží právě v této schopnosti býti všeobecně zákonodárným, ač s podmínkou, býti právě tomuto zákonodárství spolu sám podroben.“⁶¹

V *Nauce o ctnostech* Kant pokračuje v metafyzickém pojetí důstojnosti. Rozlišuje nejprve povinnosti vůči sobě samému a dále povinnosti ve vztahu k druhým lidem. Vymezení pojmu důstojnosti se v obou těchto částech trochu liší. Domnívám se, že v první části Kant zůstává věrný přísnému dualistickému pojetí člověka a důstojnost, jako i v *Základech metafyziky mravů* je pojmem, který se týká *homo noumenon*. Druhá část není zcela konzistentní a obsahuje jednu pasáž (§ 37 a 38), v níž Kant uvažuje jinak. Rovněž Oliver Sensen komentuje toto místo tak, že zde se Kant již odchýlil od tradičního pojetí důstojnosti a spěje k pojetí důstojnosti v moderním, existenciálním smyslu. Je otázkou, do jaké míry zde byl Kant již ovlivněn Rousseauem.⁶²

Jsou to právě povinnosti, které vymezují rámec pojmu důstojnosti v *Nauce o ctnostech*. V souvislosti s povinnostmi vůči sobě samému Kant v *Nauce o ctnostech* vymezuje důstojnost jako vnitřní, absolutní kvalitu *homo noumenon*: „[...] Neboť není pouze osobou (Person), ale rovněž člověkem, to znamená, že je osobou, která má vůči sobě povinnosti, jež mu ukládá jeho vlastní jednání. Tak nemůže jeho schopnost pohrdání jakožto zvířecího člověka zničit vědomí jeho důstojnosti (Bewußtsein seiner Würde) jakožto rozumového člověka a on by neměl [...] popřít svoje morální sebehodnocení. To znamená, že by měl usilovat o svůj účel, jenž je povinností sám o sobě, není patolízalský, není úslužný (animo servili), rovněž se uchází o prospěch, nepopírá svou důstojnost, ale stále je s vědomím vznešenosti svého morálního založení (které je již obsaženo v pojmu ctnost); a tohoto sebe ocenění povinností člověka vůči sobě samému.“⁶³ „Vědomí a pocit schopnosti pohrdání svou morální hodnotou ve srovnání se zákonem je ponížením (humilitas moralis).“⁶⁴ „[...] Jsme schopni takového zákonodárství [pozn. překl. uložení si morálního zákona], aby fyzický člověk

⁵⁷ KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*, s. 61; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 73.

⁵⁸ KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*, s. 59; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 72.

⁵⁹ KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*, s. 61; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 73.

⁶⁰ KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*, s. 61; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 73.

⁶¹ KANT, Immanuel. *Základy k metafysice mravů*, s. 68; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 74.

⁶² MOHR, Georg. *Person, Recht und Menschenrecht bei Kant*; KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*.

⁶³ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 320 § 11; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 77.

⁶⁴ *Ibidem*.

uctíval morálního člověka ve své vlastní osobě a jímž se cítí být prodchnut; zároveň jsme schopni povznesení a sebeocení jako pocitu své vlastní hodnoty (valor), podle níž není prodejný za žádnou cenu (pretium) a vlastní nepropůjčitelnou [pozn. překl. tedy nezadatelnou] důstojnost (dignitas interna), která povzbuzuje respekt (reverentia) vůči sobě.“⁶⁵

Pokud jde o povinnosti ve vztahu k druhým, Kant charakterizuje důstojnost následovně: „Uměřenost (Mäßigung) v nárocích znamená dobrovolné omezení sebelásky jednoho člověka sebeláskou druhého, to znamená skromnost. Nedostatek této uměřenosti (neskromnosti) v náhledu důstojnosti, je být milován druhými, sebeláska (philautia).⁶⁶ Neskromnost v požadavcích vůči druhým je sebedomýšlivost (arrogantia). Respekt, který chovám vůči druhým, nebo který může být jinými ode mne požadován (observantia aliis praestanda), je tedy poznáním důstojnosti (dignitas) vůči druhému člověku, to znamená hodnoty (Wert), která nemá cenu (Preis), žádný ekvivalent, vůči němuž by mohl být vyměněn objekt ocenění (aestimii). Odsouzení věci jako takové, která nemá žádnou hodnotu, je ztráta respektu.“⁶⁷ Tento způsob vymezení morální povinnosti působí, že není zasazen do roviny ideální metafyziky, ale do sféry běžných společenských vztahů, tedy by mohl být obsahem i právních vztahů. Z textu *Metafyziky mravů* přesto převažuje celkově morální charakter Kantova pojetí lidské důstojnosti.

Podobně, jako jsem to uvedla shora, vystihují Kantovo pojetí důstojnosti Sharon B. Byrd a Joachim Hruschka. *Homo noumenon* je charakteristický schopností svobody. Svoboda, respektive autonomie má vnitřní ráz jako svoboda následovat kategorický imperativ a přijmout cíle a požadavky morálního zákona. Morální zákony jsou vnímány jako daná fakta, nebo diktát čistého rozumu. Pro Byrda a Hruschku kategorický imperativ není žádným abstraktním normativním systémem, ale naopak konkrétním uvědoměním si povinnosti v konkrétní situaci. Příkazující „sollen“, tedy co by mělo být, se v rámci autonomie změnilo v možnost.⁶⁸ Kant nechtěl rozlišením dvojího člověka polemizovat s tím, že člověk je bytostí zvířecí povahy a přírody, ale chtěl upozornit na další aspekt lidské bytosti. Tímto svým pohledem Kant položil základy pro přiřazení lidské bytosti do morálního práva pro svou interní autonomii. Člověk jako *homo noumenon* se stal nositelem povinností, což se stalo bází pro práva a morální povinnosti.⁶⁹

Byrd a Hruschka, shodně jako autorka, vysvětlují Kanta tak, že pouze *homo noumenon* je schopen mít aktivní a pasivní povinnosti.⁷⁰ Naopak jevový člověk nemůže nikoho zavazovat a sám nemá žádné závazky a povinnosti. Avšak *homo phaenomenon* je podmíněn rozumem empirického světa, a proto *homo noumenon* může determinovat *homo phaenomenon* k jednání. To je současně projevem sebeomezení přírodního člověka. Proto autoři uzavírají své úvahy tím, že „*Homo noumenon* je osobou, která je nositelem právních povin-

⁶⁵ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 321, § 11; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 77. Více o povinnostech a svědomí v *Nauce o ctnostech* viz ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 79–80.

⁶⁶ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 354, 2. odstavec § 37; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 80–81.

⁶⁷ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, Stuttgart: Reclam 2016, s. 354, 2. odstavec, § 37; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 80–81.

⁶⁸ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right*, s. 284; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 104.

⁶⁹ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right*, s. 285; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 104.

⁷⁰ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right*, s. 289; ROSENKRANZOVÁ, Olga. *Lidská důstojnost*, s. 105.

ností, práv a morálních schopností. Být nositelem povinností, práv a morálních schopností znamená *inter alia*, že lidské jednání může být právně relevantní.⁷¹

Oliver Sensen vymezil čtyři znaky tradičního pojetí lidské důstojnosti: „1) důstojnost neznamená vzdálenou metafyzickou hodnotu, která je vlastnictvím, 2) existují dva stupně důstojnosti, 3) důstojnost sama o sobě se nezakládá na právech, ale povinnostech a 4) důstojnost je primárně o povinnostech vůči sobě.“⁷² Povinnosti zde nezakládají automaticky práva z důvodu zvláštních lidských schopností (rozum, svoboda).

Slovy Olivera Sensena lze uzavřít, že Kantova lidská důstojnost je mravní koncept a je spojena právě proto s povinnostmi. Sensen uvádí: „Pro Kanta není důstojnost znakem, resp. hodnotou generující ze sebe práva. Ale pro Kanta možnost nárokovat práva vychází z povinnosti jednajícího. [...] Proto v tomto Kantově pohledu konceptu nárokování práv předchází koncept povinnosti. Nárokovat práva lze jako jednající pamětliv své povinnosti plynoucí z kategorického imperativu. S ohledem na vrozená práva každého člověka je právem na svobodu, které může koexistovat se svobodou někoho dalšího v souladu s univerzálním zákonem. Něčí svoboda je omezena kategorickým imperativem.“⁷³ Dále: „Důstojnost jako povýšení lidských bytostí nad zbytkem přírody je založeno na svobodě; svoboda je otázkou morálního zákona. Co je morální, je předepsáno zákonem, který je tvořen něčí povinností. Jestliže někdo dodržuje zákon, realizuje svou iniciační důstojnost v opravdovém povznesení sebe sama nad zbytek přírody. Důstojnost je proto spojena s povinností a pouze nepřímou s právy. Nadto něčí důstojnost je primárně povinnost k sobě samému.“⁷⁴

3. Kantův pojem povinnosti v Právní nauce

3.1 Úvod do právní nauky

Práva a povinnosti jsou obvykle v právních vztazích chápány jako vzájemné a dialektické. Tato jejich charakteristika je pro Kantovo pojetí práva typické. Ovšem sepětí a vzájemná podmíněnost práva povinností a naopak je větší, než bychom si na první pohled mohli myslet. Je snad právo podle Kanta určováno povinností? Vychází snad sama povinnost z vnitřní metafyzické autonomie, tedy svobody? Co vlastně je pro Kanta svoboda, co pro něho znamená právo a jak Kant chápal pojem právní povinnosti? Jak souvisí Kantova Právní nauka s konceptem lidské důstojnosti v *Nauce o ctnostech*? To jsou zkoumané otázky, na které se nyní zaměříme.

Kant se zabývá pojmem povinnosti ve své etické filozofii a rovněž v právní nauce. Pojem povinnosti u Kanta bude mít dvě roviny, a to morální a právní. Právní nauka (*Rechtslehre*) je prvním dílem *Metafyziky mravů*.⁷⁵ Kant v *Právní nauce* pojednává o fundamentálních principech práva s odlišením práva soukromého a veřejného a rovněž doplňuje kapitulu nastiňující jeho úvahy o míru. Samotná Právní nauka nese přesněji název *Metafyzické zdůvodnění základů právní nauky* (dále jen *Právní nauka*). Druhým dílem *Metafyziky*

⁷¹ Ibidem, s. 290.

⁷² SENSEN, Oliver. *Kant on Human Dignity*, s. 161–164; CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech*. Praha: Svoboda, 1970, s. 193.

⁷³ SENSEN, Oliver. *Kant on Human Dignity*, s. 169. Sensen odkazuje na úryvek z *Nauky o ctnostech*, kde se přímo cituje Cicero. Dále odkazuje na *Nauku o ctnostech a Právní nauku*.

⁷⁴ Ibidem, s. 170.

⁷⁵ Přesný název právní nauky je *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* (1797). Viz KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*. Dále jen *Rechtslehre*.

mravů je *Nauka o ctnostech*. Právní nauka obsahuje významný Úvod do metafyziky mravů, dále kapitolu Úvod do právní nauky a Dodatek k úvodu právní nauky, konečně Rozčlenění právní nauky. Samotná Právní nauka se dále dělí na Soukromé právo a Veřejné právo, včetně práva mezinárodního.

Kant nahlíží právo a etiku jako dvě části morální, tedy nefyzické, filozofie. Morální, jak vysvětlují profesori B. Sharon Byrd a Joachim Hruschka, je současně opakem smyslového, tedy součástí inteligibilního světa. Právo je pro Kanta morální a metafyzický koncept. Právo znamená morální schopnost zavazovat druhé. Právní a etické povinnosti jsou tedy nefyzické, extrafyzické, jsou jednoduše metafyzické a transcendentní.⁷⁶ Kant totiž vystavěl svou teorii jako reakci proti dobové vlně empirismu. Přesto právě Kant konstatuje v *Právní nauce* vrozené právo jako základ vlastního iusnaturalismu. Podle Byrda a Hruschky Kant diferencuje fyzické zákonitosti (*law of nature*) a zákony svobody. Morálním zákonem rozumí jak zákon právní, tak etický. Právo je tedy nefyzické.

Důvod, proč se zaměřuje v *Právní nauce* na principy je ten, že Kant hledal odpověď na otázku, co je obecně platný zákon? Nezajímá ho právo nacházející se v nějakém časoprostoru. Ptá se: „*zda to, co byste chtěli jako správné (recht) může být uznáno jako obecné kritérium pro rozlišení práva (Recht) jakož i bezpráví (Unrecht).*“⁷⁷

Již při definování pojmu právo Kant kritizuje pozitivní a empirický přístup k právu. Právo podle něho určuje podmínky, za kterých lze uplatnit svobodu (*Willkür*; pozn. OR svobodnou vůli).⁷⁸ To odráží všeobecný princip práva, jež definuje následovně: „*Každé jednání je správné (recht), které nebo podle jehož maximy může existovat dohromady svoboda vůle (Freiheit der Willkür) jednoho se svobodou jiného podle všeobecných zákonů.*“⁷⁹ Dále pak Kant ideu upřesňuje: „*Je tedy obecnou zásadou právní: Jednej navenek tak, aby svobodné použití tvé svobody (Willkür) mohlo existovat dohromady se svobodou (Freiheit) každého podle všeobecného zákona, a sice zákona, který mi ukládá závazek [...].*“⁸⁰

Kant sám definuje celou řadu pojmů systematicky několikrát podle úrovní a kapitol *Metafyziky mravů*. V *Úvodu k metafyzice mravů*, což je kapitola začleněná do části k *Právní nauce*, Kant stanoví svá východiska, kde pojem svobody (*Freiheit*) vymezuje: jako pojem čistě racionální a teoreticky filozofický, transcendentální, bez možnosti uvést konkrétní příklad ze zkušenosti. Pojem svobody (*Freiheit*) je pro Kanta mimo empirický a smyslový svět a dokazuje v nás svobodu (*Willkür*; pozn. OR svobodnou vůli) a čistou vůli, dokonce v něm mají svůj původ morální pojmy a zákony.⁸¹ Ze svobody plynou morální nepodmíněné zákony. Kant do *Metafyziky mravů* zapracovává imperativy jako zákazy a příkazy, a to jak nepodmíněný a vnitřní (kategorický), tak podmíněný a vnější (heteronomní).

⁷⁶ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right*, s. 3–4. Autoři jsou toho názoru, že Kant při tomto vymezení práva jako morálního konceptu navazuje na Samuela Pufendorfa (1632–1694), který rozděloval právo jako *entia physica* a *entia moralia*.

⁷⁷ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 66; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre* § B – 1. odstavec. Je zde v němčině jazyková blízkost výrazu *Recht* jako právo a *recht* jako pravdy (např. ve frázích: *Du hast recht.*) a správnosti. Příklad citace je přizpůsoben významovému pochopení a není doslovný.

⁷⁸ *Willkür* je pojem svobody spíše ve smyslu dobrovolnosti. Doslova znamená svévoli. U Kanta, domnívám se, vystihuje charakter svobodné vůle, jakožto nosné složky jednání. V původní německé právníkém němčině je výraz opakem nezbytnosti a znamená hodnotově neutrální svobodu rozhodování. Více viz <[https://de.wikipedia.org/wiki/Willk%C3%BCr_\(Recht\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Willk%C3%BCr_(Recht))>. Rozlišení pojmu *Freiheit* a *Willkür* Kant vysvětluje v části IV. *Vorbegriffe zur Metaphysik der Sitten*, která je součástí *Einleitung in die Metaphysik der Sitten* v rámci *Rechtslehre*, s. 55 an.

⁷⁹ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 67; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre* § C – 1. odstavec.

⁸⁰ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 67; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre* § C – 3. odstavec.

⁸¹ *Ibidem*, s. 55; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre, IV. Vorbegriffe zur Metaphysik der Sitten* – 1. odstavec.

Antonio Franceschet výstižně uvádí: „*Kantova filozofie člení koncept svobody do dvou ontologických sfér: morální a politické.*“⁸² Morální rovina je noumenální a politická je fenomenální. Základem spravedlnosti jsou pak dva druhy svobody, interní a externí.⁸³ Noumenální determinuje to fenomenální, tedy politické vztahy mají vycházet z vnitřní morálky. Franceschet se také ptá, do jaké míry ale podle Kanta mohou, nebo musí být podmíněny, tedy zda je zde pouze možnost, či nutnost? Také on poukazuje na to, že Kantův text v *Právní nauce* je neurčitý.

Pojem závazku (*Verbindlichkeit*) Kant definuje jako: „*nezbytnost svobodného jednání podle kategorického imperativu rozumu.*“⁸⁴ Povinnost (*Pflicht*) je takové jednání, k němuž je někdo zavázán. Je tedy matérií závazku.⁸⁵ Pojem práva je dle Kanta dvojitý. *Ius strictum* je právo v užším slova smyslu, které je oprávněním k donucení. Právo v širším slova smyslu (*ius latum*) je charakteristické tím, že zde není oprávnění k donucení stanoveno žádným zákonem.⁸⁶

Své obecnější myšlenky Kant upřesňuje v dalších kapitolách *Úvodu do právní nauky* následovně. Člení právní nauku (sám výslovně podle Ulpiana⁸⁷) na právní povinnosti (*Rechtspflichten*) a práva (*Rechte*).⁸⁸ U právních povinností uvádí: „*1. Buď spravedlivý člověk (honeste vive).*“⁸⁹ *Právní poctivost (honestas iuridica) spočívá v tom, že ve vztahu k druhým potvrzujeme svou hodnotu jako člověka [...].*“⁹⁰ Jinými slovy to vyjadřuje věta: „*Nečič si z druhých pouhý prostředek, ale buď pro ně rovněž účelem.*“ *Tato povinnost bude vysvětlena dále jako závazek z práv lidstva v naší vlastní osobě (lex iusti).*“⁹¹

Tato Kantova teze o člověku, respektive osobě jako účelu vedla ústavněprávní doktrínu k vyvinutí tzv. *objektové formule*. Také Kant myšlenku rozpracovává v druhé části *Metafyziky mravů v Nauce o ctnostech (Tugendlehre)*. Právě tento odstavec *Rechtslehre* je nám důkazem pro to, že z práv lidstva, jak uvádí Kant, vyplývá závazek (*Verbindlichkeit*). Můžeme v inspiraci Kantem uvažovat o tom, zda ze základních práv plynou povinnosti? Nebo zda je povaha základních práv ambivalentní, tedy že současně jsou základními povinnostmi?

Určitou mimořádnost práv, jak uvádí Kant v dané pasáži, je dána právě tím, že uvedl sousloví „*práv lidstva*“. Nejde o právo člověka. Domnívám se, že Kant tím zdůrazňuje obecnější principiální rovinu práv a závazků. Konečně pojem závazek si sám definoval jako nezbytnost svobodného jednání podle kategorického imperativu rozumu.

⁸² FRANCESCET, Antonio. *Kant and liberal internationalism. Sovereignty, justice and global reform.* New York: Palgrave Macmillan, 2002, s. 22.

⁸³ FRANCESCET, Antonio. *Kant and liberal internationalism*, s. 23, 24 a 40, 41.

⁸⁴ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 56; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre, IV. Vorbegriffe zur Metaphysik der Sitten* – 4. odstavec.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 57; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre, IV. Vorbegriffe zur Metaphysik der Sitten* – 7. odstavec.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 71; *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre, Anhang zur Einleitung in die Rechtslehre. Vom zweideutigen Recht* – 1. odstavec.

⁸⁷ Kant doslova odkazuje na Ulpiana. Podle Byrda a Hruschky jde o pseudocitaci, protože neodpovídá Ulpianovi. BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Lex iusti, lex iuridica und lex iustitiae in Kants „Rechtslehre“.* *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy.* 2005, Vol. 91, No. 4, s. 484–500. Franz Steiner Verlag Stable. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/23681576>>.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 74, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechtspflichten. A* – 2. odstavec.

⁸⁹ *Rechtlich* – ve smyslu jednání v souladu s právem, poctivě.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 74, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechtspflichten. A* – 2. odstavec.

⁹¹ *Ibidem*. Doslovně cituji: „*Mache dich anderen nicht zum bloßen Mittel, sondern sei für sie zugleich Zweck.*“ *Diese Pflicht wird im folgenden als Verbindlichkeit aus dem Rechte der Menschheit in unserer eigenen Person erklärt werden (lex iusti).*“

3.2 Kantova triáda spravedlnosti podle Byrda a Hruschky

Podle autorů Byrda a Hruschky Kantova *triáda spravedlnosti* vystihuje podstatné prvky *Právní nauky*.⁹²

Dále Kant pokračuje v *triádě spravedlnosti*: „2. Nikomu nečiň bezpráví (*neminem laede*), a měl bys také vycházet ve všech vztazích s ostatními a celou společnost toho muset vystříhat (*lex iuridica*). 3. Vstup do společenství s ostatními (když se nemůžeš vyhnout toho posledního), v němž každý bude moci obdržet to své (*suum cuique tribue*). – Poslední formule, když by byla přeložena: ‚Dej každému to jeho.‘ jakoby v sobě měla rozpor; neboť člověk nikomu nemůže dát, co již on má. Když by to tedy mělo mít smysl, tak by to muselo znít: ‚Vstup do stavu, v němž každý může to své proti komukoliv jinému mít zajištěno.‘ (*lex iustitiae*).

Tedy jsou výše uvedené tři klasické formule rovnocenné principům rozčlenění systému právních povinností na vnitřní, vnější a ty, které získáme odvozením posledního principu z prvního subsumpcí.⁹³

Právní povinnosti jsou tedy vnitřní, které Kant rozvíjí více v *Nauce o ctnostech* a které jsou relevantní myšlenkou pro Kantův koncept lidské důstojnosti. Přesto je zde pojmenovává jako povinnosti právní. Dále za druhé jsou právní povinnosti vnější, vymezené negativně jako prostor, v němž neškodíme a do něhož nezasahujeme v právních vztazích. A naposledy za třetí jsou podle Kanta právní povinnosti odvozené z předchozích principů, tedy slovy Kanta předchozích druhů povinností.

Byrd a Hruschka poukazují na to, že k vysvětlení Kantovy triády je zapotřebí si uvědomit, že Kant po vzoru Gottfrieda Achenwalla (1719–1772) staví proti sobě právní stav (*rechtlicher Zustand*) a neprávní stav (*nicht-rechtlicher Zustand*), který Kant nazývá rovněž přirozený stav (*Naturstand*). Autoři se domnívají, že Kant použil pojem *iustitia* po vzoru *iustitia distributiva*, tedy rozdělená spravedlnost, přesněji záruky dělby moci jako pojmového znaku právního státu. Proto také Kant hovoří o *principech rozčlenění* (*Einteilungsprinzipien*) pro rozdělení druhů právních povinností. Výraz *iustitia distributiva* (*die austeilende Gerechtigkeit*) si Kant vypůjčil od Aristotela a scholastiků. Právní stav pak odpovídá dle Kanta rozdělené spravedlnosti, a naopak přirozený stav je takový, kde tato rozdělená spravedlnost není. Nemusí to být nutně stav bezpráví nebo nespravedlnosti (*iniustus, Ungerechtigkeit*), parafrázují autoři Kanta, ale je to stav bez práva (*Rechtlosigkeit*).⁹⁴ V takovém posledně jmenovaném stavu bez práva neexistuje žádná soudní ochrana, žádná záruka, žádná veřejná a distributivní spravedlnost.

Právě třetí z uvedených druhů právních povinností podle Kanta (*lex iustitiae*) je podle Byrda a Hruschky veřejnoprávního charakteru. To má být právní stav (*rechtlicher Zustand*) ve shora prohovořeném smyslu. Pochopit význam první a druhé právní povinnosti dle Kanta ovšem nelze pouze z kontextu *Právní nauky*, ale autoři poukazují na souvislost s triádou statusů u Gottfrieda Achenwalla.⁹⁵

⁹² BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Lex iusti, lex iuridica und lex iustitiae in Kants „Rechtslehre“*, s. 484–500.

⁹³ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 74, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechtspflichten*. A – 3–5. odstavec. Byrd a Hruschka poukazují na fakt Kantova studia, kdy se pojmem subsumpce zabýval. Je pro něho přiřazení faktů jako právně relevantních (nižší věta) skutkových okolností pod právní větu (vyšší věta). Nejde o subsumpci podle Ulpiana, ale subsumpci interpretační, kterou činí soudce. Viz BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Lex iusti, lex iuridica und lex iustitiae in Kants „Rechtslehre“*, s. 495–496.

⁹⁴ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Lex iusti, lex iuridica und lex iustitiae in Kants „Rechtslehre“*, s. 486.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 486. Kant se značně inspiroval přirozenoprávní teorií Gottfrieda Achenwalla, zejména čerpal z jeho děl

Achenwall členil právo na přirozený stav a na stav společenský. Achenwall v tomto druhu členění vycházel z Thomase Hobbesa. Dále pak rozlišoval stav původní a originální stav, tedy přirozený a nahodilý stav pod vlivem Samuela von Pufendorfa. Pufendorfův pojem *status naturalis* oproti *status adventitius* znamenal zdůraznění toho, že originální byl akt, jenž mohl být právně relevantní. Pufendorf pojem *status originarius* později nahradil výrazem *status naturalis*. Achenwall a rovněž sám Kant toto členění zachovali. Pro Achenwalla bylo možné považovat za právně relevantní jednání *Freiheitsrecht*, tedy práva, která dnes nazýváme základní práva. Tolik k Achenwallově vlivu na Kanta uvádějí Byrd a Hruschka.⁹⁶ Můžeme výrazu *Freiheitsrecht* rozumět předně jako lidská práva první generace, taková práva, která zaručovala autonomní prostor svobody, do něhož stát nebude zasahovat (*status negativus*).⁹⁷

Sám Kant od Achenwalla jakožto jeho žák ledacos z přirozeného práva přejímá, ale současně se nevyhýbá ani kritice. Kant odmítá Achenwallovo rozčlenění na přírodní status a společenský status s tím, že nejde docela dobře o opozita. Společenský status nahrazuje stavem právním. Vytváří tak dualitu přirozeného a právního. Svým způsobem je pojem právní jako uměle vytvořený (*status artificialis*).⁹⁸

Byrd a Hruschka si povšimli toho, že Kant přejímá rozlišení na originální a nahodilé. Původní je podle Kanta to přirozené a vše, co právně relevantní jednání činí jako jednání právně relevantní. Originální jsou rovněž původní *Freiheitsrechte*. Naopak nahodilé je pozitivní právo.⁹⁹ Byrd a Hruschka vysvětlují vztah *lex iusti* jako formy dávající práva a *lex iuridica*, které určuje materii.¹⁰⁰ *Lex iusti* je možností, *lex iuridica* je skutečností a *lex iustitiae* (*distributivae*) je nezbytností.¹⁰¹ Možnost je dána apriorním systémem práva a právních pojmů, tedy existencí objektivního práva. Skutečnost *lex iuridica* nastane v případě konkrétního porušení práva. *Lex iustitiae* se týká nutného poskytnutí ochrany v konkrétním právním vztahu.

Oba autoři shrnují své výklady tak, že pojem *lex iusti* je pravidlem přirozeného práva, jež spočívá na čistém principu a je *a priori*. Toto právo vzniká čistým myšlením. *Lex iuridica* se odehrává ve světě našeho jednání, na který lze použít přirozenoprávní pravidla. Práva a povinnosti se prokazují používáním. *Lex iustitiae* je použitím pravidel zákonným soudcem, který činí práva právně zavazující.¹⁰²

3.3 Rozčlenění právní nauky

V textu *Právní nauky*, v jejím úvodu, v kapitole *Rozčlenění právní nauky* Kant uvádí kapitolu o *Obecném rozdělení právních povinností* a také o *Obecném rozdělení práv*. Kant zde rozlišuje právo jako systematickou nauku a právo jako morální schopnost zavazovat druhé.

Prologomena Iuris Naturalis a z *Ius Naturae*. Achenwall byl profesorem na Univerzitě v Göttingenu. Kant byl jeho studentem a o přirozeném právu podle Achenwalla si činil během semestrů četné poznámky. Více viz BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Kant's Doctrine of Right*, s. 15 an.

⁹⁶ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Lex iusti, lex iuridica und lex iustitiae in Kants „Rechtslehre“*, s. 488.

⁹⁷ BARTOŇ, Michal a kol. *Základní práva*; JELLINEK, Jiří. *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906, s. 866.

⁹⁸ BYRD, B. Sharon – HRUSCHKA, Joachim. *Lex iusti, lex iuridica und lex iustitiae in Kants „Rechtslehre“*, s. 489.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 489–490.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 492. Autoři vycházejí z dualismu formy a obsahu u Kanta v *Kritice čistého rozumu*.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*, s. 495.

První případ práva je „přirozené právo, jež spočívá v čistém principu a priori a pozitivní (statutární) právo, které vychází z vůle zákonodárce.“¹⁰³ Pokud jde o právo jako morální schopnost, popisuje to jako „schopnost zavazovat druhé, tedy zákonný důvod k poslednímu (titulum); z něhož je vyšší členění na vrozené právo a na získané právo, přičemž to první je právo nezávislé na veškerém právním aktu kohokoliv a přichází z přírody; k tomu druhému se vyžaduje takový akt.“¹⁰⁴ Kant dodává, že: „To vrozené moje a tvoje může být nazváno také vnitřní (*meum vel tuum internum*); neboť vnější musí být vždy získáno.“¹⁰⁵

Z tohoto členění lze vyvodit, že Kant viděl v právu limity pro druhé (morální schopnost zavazovat druhé). Vrozené právo je vnitřní, opakem vnějšího, získaného.

Další kapitola nese příznačný název: *Vrozené právo je jen jedno*. Kant zde definuje svobodu (*Freiheit*) jako nezávislost od svévole (*Willkür*) někoho jiného. Tato svoboda je jediným, originálním právem, které náleží každému člověku díky jeho lidství.¹⁰⁶

Zde Kant vymezuje pojem svobody jako autonomního prostoru, do něhož nikdo nezasahuje a je to prostor spíše vnitřní, transcendentální. Tento prostor v myslí člověka je signifikantním pojmovým znakem člověka oproti jiným tvorům. Proto člověku jako druhu náleží od narození. Proto asi Kant píše o lidství (*Menschheit*). Přemýšlí o člověku jako celku, tedy o lidstvu a hledá společný jmenovatel, kterým je přirozené vrozené právo, které nachází druhově u každého člověka. Proto nazývá toto právo původní, originární. Dále zde právo vymezuje pomocí pojmu svobody. Právo definuje svobodou. Právě proto se pak hovoří o konceptu „*Freiheitsrechte*“. Kant přirozené právo vsazuje do čistých pojmů a principů *a priori*. Otázkou pak je, zda takové právo odpovídá rovině transcendentálního bytí, tedy právo je ideou očištěnou a nepodmíněnou matérií? Anebo tomu máme spíše rozumět tak, že právo je *a priori* ve smyslu předstátního stavu, po vzoru dobových iusnaturalistů a Kant jen jejich pojetí přejímá a vsazuje ho do své vlastní racionální metafyziky?

Dále pojednává o vrozené rovnosti, která je nezávislostí a jakousi nesvázaností. Zde pronáší další zásadní tezi, že: kvalitou člověka je být sám sobě pánem (*sui iuris*).¹⁰⁷ Odstavec o povaze svobody a rovnosti uzavírá Kant myšlenkou: „[...] všechna tato oprávnění spočívají již v principu vrozené svobody a skutečně je nelze od ní odlišit (jako článek rozdělení pod vyšším právním pojmem).“¹⁰⁸ Zajímavým aspektem rovnosti podle Kanta je prvek reciprocity. Můžeme se domnívat, že tato reciprocita vychází z ideálního pojetí práva definovaného autonomií, protože autonomní prostor se nutně musí vůči někomu nebo něčemu vymezovat a dále Kant uvažuje stále v obecnější principiální rovině lidstva jako celku. Proto také u Kanta vystupuje tak důrazně na povrch dialektické pojetí práva a povinnosti.

¹⁰³ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 75, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechte*, 1. odstavec.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 75, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechte*, 2. odstavec.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 76, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechte*, 3. odstavec.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 76, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Das angeborene Recht ist nur ein einziges*, 1. odstavec.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 76, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Das angeborene Recht ist nur ein einziges*, 1. odstavec.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 76, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Das angeborene Recht ist nur ein einziges*, 1. odstavec.

3.4 Rozdělení metafyziky mravů vůbec

Kant v tomto malém *Úvodu k Metafyzice mravů*, který je součástí *Úvodu k právní nauce*, představuje systém přirozeného práva. Slouží k tomu více kapitola: *Rozdělení metafyziky mravů vůbec*, kde opět zachovává dělení na vnější zákonem stanovenou povinnost a povinnost vnitřní, mravní.¹⁰⁹

„Všechny povinnosti (*Pflichten*) jsou buď právní povinnosti (*Rechtspflichten; officia iuris*), tedy takové, pro něž je možné vnější zákonodárství, nebo mravní povinnosti (*Tugendpflichten; officia virtutis s. ethica*), pro něž takové možné není; ty poslední však nelze podřídit žádnému vnějšímu zákonodárství jen proto, že směřují k účelu, který [...] je současně povinností (*Pflicht*); stanovit si účel, to nelze způsobit žádným vnějším zákonodárstvím (protože to je vnitřním aktem mysli); ačkoliv by rádo zakázalo vnější jednání, která k němu vedou, bez toho že subjekt je činí k účelu.“¹¹⁰

Na tomto místě Kant zmiňuje vysloveně Cicerona a odkazuje na jeho dílo *O povinnostech*, když se ptá: „Proč se ale mravní nauka (*Sittenlehre; Moral*) obvykle v pojetí Cicerona nejmenuje *Nauka o povinnostech a také ne o právech? Neboť to jedno se vztahuje k druhému. Důvod je tento: Známe svou vlastní svobodu (od všech morálních zákonů, tím také veškerých práv jakož i povinností z toho vycházejících), může být vyvinuta jen prostřednictvím morálního imperativu, který je větou určující povinnost, z níž je pak později schopnost, zavazovat druhé, tedy pojem práva.*“¹¹¹ Mravní svoboda je praktikována pomocí vnitřních morálních příkazů, které obsahují mravní povinnosti a závazky. Právě toto morální vymezení Kant spojuje s právem. Právo je morální.

Člověk má povinnosti v důsledku své vlastnosti a schopnosti svobody, která je podle Kanta zcela nadsmyslová, tedy je pouze výrazem lidskosti, osobnosti nezávislé na fyzickém určení (*homo noumenon*).¹¹² Oproti subjektu zavázanému, člověku jako *homo phaenomenon*.

Kant představuje rozdělení objektivního vztahu zákona k povinnosti do tabulky. Rozlišuje povinnosti vůči sobě samému a povinnosti vůči druhým lidem. Dále člení povinnosti na dokonalé a nedokonalé. Vzájemnou kombinací všech těchto čtyř uvedených kritérií dospívá Kant k tomu, že:

- 1.) dokonalou povinností vůči sobě samému je právo lidstva (*Menschheit*) v naší vlastní osobě;
- 2.) dokonalou povinností vůči druhým je právo lidí;
- 3.) nedokonalou povinností vůči sobě samému je účel lidstva v naší osobě;
- 4.) nedokonalou povinností vůči druhým je účel člověka.¹¹³

¹⁰⁹ Ibidem, s. 77, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Einteilung der Metaphysik der Sitten überhaupt*, 1. odstavec.

¹¹⁰ Ibidem, s. 77–78, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Einteilung der Metaphysik der Sitten überhaupt*, I. 1. odstavec.

¹¹¹ Ibidem, s. 78, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Einteilung der Metaphysik der Sitten überhaupt*, I. 2. odstavec.

¹¹² Ibidem, s. 78, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Einteilung der Metaphysik der Sitten überhaupt*, II. 1. odstavec.

¹¹³ Ibidem, s. 79, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Einteilung der Metaphysik der Sitten überhaupt*, II. 1. odstavec.

Uprostřed kombinací jsou v tabulce umístěny výrazy právní povinnosti (*Rechtspflicht*) a mravní povinnosti (*Tugendpflicht*.) Mravní povinnosti lze přiřadit k nedokonalým povinnostem, tedy účelům, zatímco právní povinnosti do oblasti dokonalých povinností, tedy práv.

V systému Kant pokračuje rozčleněním podle subjektivního vztahu zavazujícího (*Verpflichtend*) a zavázaného (*Verpflichtet*).¹¹⁴ Poslední částí systému je členění morálního jako systému povinností vůbec.¹¹⁵ Kant rozlišuje právní povinnosti (*Rechtspflichten*) a mravní povinnosti (*Tugendpflichten*). Právní povinnosti rozděluje na soukromé právo a veřejné právo. Mravní povinnosti diferencuje jako elementární nauku a metodologii, kterou dále rozděluje na didaktiku a na estetiku.¹¹⁶ V *Právní nauce* se poté v dalších větších kapitolách Kant věnuje soukromému a veřejnému právu.¹¹⁷

3.5 Právní nauka – dílčí závěr

S pojmem povinnosti Kant pracuje v různých aspektech vlastního rozčlenění, a to jako povinnost právní a mravní, přirozená a společenská, vnější a vnitřní a vůči sobě nebo k druhým lidem. Převažuje mravní rovina, do níž Kant vsazuje celou *Právní nauku*. Můžeme také říci, že výraznější je celkově mravní, metafyzický charakter práva a povinnosti, z nichž je u Kanta povinnost výraznější než právo. Na druhou stranu je u Kanta signifikantní určování povahy práva vrozenou svobodou jako možným prostorem svobodné vůle. Limity jsou dány morálními imperativy vůči druhým lidem. Kromě tohoto vnitřního práva rozlišuje Kant právo dané vnějškově, zákonodárné. Kant neustále rozlišuje noumenální a fenomenální roviny, vnitřní a vnější svobodu, morálku a právo, vnitřní povinnosti a vnější, tedy politické a právní (zákonodárné). Morální rovina by měla určovat politicko-právní vztahy (Franceschet).

Již v *Právní nauce* se Kant dotýká problému lidské důstojnosti. Jak je vidět z úryvku *Úvodu k právní nauce*, Kant vyzdvihuje hodnotu člověka, která je podle něho charakterizována schopností zachovat a respektovat svobodu sebe i druhých, což je vnitřní povinností. Podobně myšlenka zákazu instrumentalizace, která je základem moderních právních teorií o lidské důstojnosti, má svůj původ nejen v *Nauce o ctnostech*, ale rovněž i v *Úvodu právní nauky* a Kant ji vyjadřuje jako povinnost a závazek. Oproti svým předchozím etickým spisům založeným na etice povinnosti Kant otevírá teprve *Právní naukou* oblast práv. Nejvýrazněji to vidíme u Kantova pojmu *Freiheitsrecht*, řekněme práva na svobodu, na autonomní prostor, který bude zajištěn předně jako limit vůči státu a promítá se do mezilidských vztahů i k sobě samému. Toto právo na svobodu je vrozené a platí stejně pro všechny.¹¹⁸

¹¹⁴ Ibidem, s. 80, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Einteilung der Metaphysik der Sitten überhaupt*, III. 1.–4. odstavec.

¹¹⁵ Ibidem, s. 81, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Von der Einteilung der Moral als eines Systems der Pflichten überhaupt*.

¹¹⁶ Ibidem, s. 81, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Von der Einteilung der Moral als eines Systems der Pflichten überhaupt*, 1. odstavec. V této kapitole Kant kritizuje Achenwallovo členění práva na přirozené a společenské, ale podle Kanta na přirozené a občanské, které se pak dále rozlišuje jako soukromé a veřejné.

¹¹⁷ Ibidem, s. 81–82, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Von der Einteilung der Moral als eines Systems der Pflichten überhaupt*, 2. odstavec.

¹¹⁸ Shodně také HILL, Thomas E. (jr.). Kantian perspectives on the rational basis of human dignity. In: DÜWELL, Marcus –

Další otázkou, která zkoumáním *Právní nauky* vyvstala, je, zda Kantova *Právní nauka* není vnitřně rozporná z hlediska Kantových *vrozených práv a priori*? Zda Kantův iusnaturalismus není jen ostrůvkem v moři celé jeho *Metafyziky mravů*?¹¹⁹

3.6 Kantovy vnitřní povinnosti jako základ zdůvodnění lidských práv podle Georga Mohra

Zde uvedené závěry o problematičnosti Kantovy filozofie jako základu pro lidskoprávní doktrínu a právní nauku potvrzuje také Georg Mohr.¹²⁰ Mohr také poukazuje na fakt, že lidská práva, včetně lidské důstojnosti, jsou *mainstreamově* zdůvodňována Kantovou filozofií, a to pokud jde o funkci lidských práv, která jsou limitem státní moci a zajišťují ochranu jednotlivce, dále pokud jde o individuální lidská práva jako tzv. *Freiheitsrechte*, což odpovídá nejen právům, ale i svobodám, spíše řekněme lidským právům první generace, a těm, která odpovídají tzv. negativnímu statusu. Pojem *Freiheitsrechte* se skutečně nachází v Kantově *Právní nauce*. Centrální postavení svobody jako principu praktické filozofie má být vystavěno právě na Kantovi. Přírozenoprávní charakter lidských práv se často připisuje opět Kantovi.

Mohr tyto přístupy považuje za nešťastně zužující. Všimá si toho, že pojem *Freiheitsrecht* Kant používá v úvodu *Právní nauky* v kontextu rozčlenění nauky a přikládá mu význam vnitřní právní povinnosti.¹²¹ *Freiheitsrecht*, lidské právo a svoboda v Kantově podání v *Právní nauce* tedy sotva mohly vést ke zdůvodnění lidských práv dnes. Pro Mohra lze lidským právům ve světle Kantovy teorie vnitřní právní povinnosti rozumět jako podmínce, které by měl právní řád vyhovět, aby zajistil institucionální, společenské rámcové podmínky individuálního a kolektivního respektu a sebeuvědomění.¹²²

Mohr se ptá, co znamená pro Kanta vnitřní právní povinnost? Tento výraz Kant užil v kontextu: „*Sei ein rechtlicher Mensch (honeste vive)*.“¹²³ Znamená tedy prokázat ve vztahu k dalším hodnotu sebe jako člověka. To Kant označuje jako vnitřní právní povinnost (*innere Rechtspflicht*). Souvisí se zákazem instrumentalizace. Mohr to tlumočí jako: Buď právní osobou! A tím můžeme říci, že důstojnost souvisí více s povinností.

Pojem práva je u Kanta vymezen svobodou. Mohr to vyjadřuje jako: „*kompatibilitu vnějších sfér svobody osob*“.¹²⁴ Podle Mohra pojetí svobody u Kanta není jen pojmem morálky, ale také práva, zejména s ohledem na vrozená práva. Ano, právě v *Právní nauce* Kant formuluje to, že práva člověku náleží kvůli jeho lidství. Mohr i Otfried Höffe, na něhož Mohr odkazuje, vyvozují z vrozené svobody také práva.¹²⁵

BRAARVIG, Jens – BROWNSWORD, Roger – MIETH, Dietmar (eds). *The Cambridge handbook of Human Dignity. Interdisciplinary perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 215–221.

¹¹⁹ Řešení lze pouze naznačit v následujícím textu, který potvrzuje existenci určitého rozporu. Podrobnější analýza by mohla být předmětem dalšího zkoumání.

¹²⁰ MOHR, Georg. Kants Begriff der inneren Rechtspflicht als Prinzip einer Begründung von Menschenrechten. In: MO-SAYEBI, Reza (ed.). *Kant und Menschenrechte*. Berlin: De Gruyter, 2018, s. 49–61.

¹²¹ *Ibidem*, s. 51.

¹²² *Ibidem*, s. 49.

¹²³ „*Buď správným, spravedlivým člověkem (žij čestně)*. [...]“ Viz MOHR, Georg. *Kants Begriff der inneren Rechtspflicht als Prinzip einer Begründung von Menschenrechten*, s. 52.

¹²⁴ *Ibidem*, s. 53.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 53.

3.7 Kantův naturalistický omyl podle Konrada Cramera?

Konrad Cramer zkoumá ve své stati, zda je založení Kantovy etiky, morálního zákona a kategorického imperativu na zkušenosti nebo metafyzice.¹²⁶ Tato otázka je blízká právě našemu zkoumání, jaká je povaha Kantovy povinnosti, zda se pohybuje spíše v metafyzickém světě, či je záležitostí empirickou. Vycházíme z toho, že metafyzický koncept je pro reálné právní vztahy obtížně uchopitelný, v podstatě neuskutečnitelný.

Cramer poukazuje na určitou rozpornost v Kantově tvorbě, když se snaží vystavět apriorní, čistě racionální metafyzickou etiku, ale přitom jsou v celkové výstavbě konceptu použity elementy neapriorní, například antropologické otázky nutně spojené s lidskou přirozeností. Podle Kanta platí morální zákony pro každou rozumnou bytost. Vzniká proto otázka, zda lze hledat principy mravnosti v lidské přirozenosti? Cramer na to odpovídá, že mravní principy nejsou založeny na vlastnostech lidské přirozenosti, nýbrž musí většinou platit *a priori*. Musí z nich být odvoditelná praktická pravidla pro každou rozumnou bytost.¹²⁷ Na to Cramer ale kantovsky reaguje, že nelze vydávat empirické zákony podle lidské vůle, tedy vycházející z lidské přirozenosti. Přesněji parafrázuje Kanta ze *Základů metafyziky mravů*, že: „[...] zákon musí být spjat s absolutní nutností [...], že [...] důvod závaznosti [pozn. O. R. – mravních zákonů] tu nelze hledat v přirozenosti člověka nebo v okolnostech světa, do nichž byl zasazen, nýbrž *a priori* pouze v pojmech čistého rozumu.“¹²⁸ To by potvrdovalo rovněž problematičnost pojmu povinnosti v Kantově etice. Cramer vycházel sice ze *Základů metafyziky mravů*, ale *Právní nauka* je součástí *Metafyziky mravů*, a i zde Kant převážně představuje pojem povinnosti jako apriorní. Právě v *Právní nauce* Kant konstatuje vrozenost práv a povinností, respektive vrozenou svobodu, *Freiheitsrecht*.

Cramer nakonec objasňuje rozpornost založení mravního zákona a povinnosti v *Základech metafyziky mravů* a v *Kritice praktického rozumu* a dospívá k následujícímu závěru. Podle Konrada Cramera je pojem povinnosti u Kanta v etických spisech „*nikoli čistý apriorní pojem*“. Dále upřesňuje: „*Výklad pojmu povinnosti tudíž spadá do části etiky, jejíž postup je apriorní, která však přesto nemůže být čistou rozumovou vědou v praktickém ohledu, neboť pojem povinnosti je rozumový pojem, do něhož musí vstupovat něco, co právě není rozum.* Kant zanedbal objasnění těchto interních vztahů svého metafyzického založení etiky.“¹²⁹ Tento posun v připuštění možné empirie ve zdůvodnění povinnosti, domnívám se, vychází předně z *Kritiky praktického rozumu* (1781). Přesto i zde Cramer vylučuje Kantův naturalistický omyl. Další budoucí výzkum by mohl více analyzovat Kantův iusnaturalismus v *Právní nauce*, ačkoliv se to jeví jako velmi samozřejmé, tato otázka vyvstala v kontextu jeho metafyziky, do které je Právní nauka začleněna.

4. Věk proporcionality a problém deontologie

Můžeme se ptát, co přichází po věku práv? Proporcionalita je v současné době jednou z nejrozšířenějších metod řešení kolizí mezi základními právy a veřejným zájmem, nebo

¹²⁶ CRAMER, Konrad. *Metafyzika a zkušenost v Kantově založení etiky*. In: KUNEŠ, Jan (vyd.). *Kantův morální zákon*. Praha: OIKOYMENH, 2017, s. 46 a 47, s. 115.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 12–13.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 14.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 46 a 47.

mezi základními právy navzájem.¹³⁰ Má řadu podob a zastupuje ji mnoho teorií. V kontextu tohoto článku vznikla otázka, zda proporcionalita vede k částečnému, proporcionalnímu a relativnímu, tedy nikoliv plnému absolutnímu naplňování lidských práv a zda se touto částečností v právech v dialektickém vývoji právního myšlení neposouváme opět k povinnostem na vyšší spirále?¹³¹ Právě kritici proporcionality jako metody poukazují na riziko mechanické, utilitaristické aplikace vylučující diskreci orgánů veřejné moci a morální, substantivní argumentaci lidskými právy.¹³² Současně sama proporcionalita, jak uvádí Mattias Kumm, se vyvinula z Kantovy filozofie „[...] vycházející ze dvou ideálů autonomie a lidské důstojnosti představujících normativní mantinely (side-constraints) proti tomu, aby většina mohla jednotlivci vnútit „dobro“.“¹³³ Tento fakt, že Kant akcentoval autonomní prostor jednotlivce v morální filozofii, vedlo Kanta k vytvoření, zjednodušeně řečeno, podobného modelu také v *Právní nauce*. Pro Kanta tedy právo je prostředkem k limitaci státu a v podstatě práva samého ve prospěch autonomního prostoru jednotlivce. V proporcionalitě lze vidět Kantovu ideu limitace státu a práva sloužící k ochraně jednotlivce, avšak problematický je fakt, že Kant pojímá důstojnost jako absolutní inherentní hodnotu člověka jako rozumné bytosti. Význačným rysem, který brání poměřování je vrozenost a předstátní charakter důstojnosti a v podstatě také svobody, *Freiheitsrecht*. Proto platí nezczizitelnost, která by mohla být v poměřování dotčena.

Rovněž Aharon Barak konstatuje, že proporcionalita není neutrální a více se hodí pro určitá práva a některé teorie. Klade si otázku, zda je proporcionalita kompatibilní s liberálním přístupem?¹³⁴ Liberální teorie totiž nadřazují ochranu jednotlivce nad veřejný zájem. Odpověď přináší Mattias Kumm, který potvrzuje, že lidská důstojnost naopak je slučitelná s proporcionalitou, musí se však více zohlednit zvláštní okolnosti případu. Barak sám uvádí, že: „[...] Kumm dodává, že proporcionalita je neslučitelná s antikonekvencialistickým liberalismem. To je, protože proporcionalita je konečně postavena na konkvencialistické metodě myšlení. Nepodporuje čistě deontologický pohled na právo. Tedy, proporcionalita staví určité hranice v limitaci práv, dokonce i v případech, kde takové limitace jsou myšleny k dosažení žádoucích následků. Vzhledem ke kantovskému pojetí deontologických práv, nemůže být záchrana tří životů ospravedlněna obětováním jednoho nebo čtyř životů; takový závěr nemůže být vždy dosažen, používáme-li proporcionalní analýzu.“¹³⁵ Proporcionalitu můžeme vidět, jako Kumm, jako projev Kantovské sebelimitace, ale neřeší to otázku absolutních hodnot.

¹³⁰ ČERVÍNEK, Zdeněk. Alexyho teorie proporcionality: kritická reflexe. *Právník*. 2020, roč. 159, č. 12, s. 905–926; TSAKY-RAKIS, Stavros. Proporcionality: An assault on human rights? *International Journal of Constitutional Law*. 2009, roč. 7, č. 3, s. 468–493. ČERVÍNEK, Zdeněk. Proporcionalita. In: SOBEK, Tomáš – HAPLA, Martin a kol. *Filozofie práva*. Brno: Nugis Finem Publishing, 2020, s. 365–394.

¹³¹ K povinnostem viz: ADAMOVÁ, Karolina. Úvaha o lidských povinnostech. *Všeohrd*. Dostupné zde: <https://www.vseohrd.cz/clanek/uvaha-o-lidskych-povinnostech_0c288416-4ad9-4afa-9c6e-6347c6cf0d07>; k teorii základních potřeb: HAPLA, Martin. Lidská práva a základní potřeby. *Právník*. 2018, 1, roč. 157, s. 31–49.

¹³² ČERVÍNEK, Zdeněk. *Alexyho teorie proporcionality: kritická reflexe*, s. 908. Červínek odkazuje na závěry Pavla Ondřejka (ONDŘEJEK, Pavel. Poměřování jako klíčový argument přezkumu ústavnosti v éře proporcionality a některé projevy jeho kritiky. *Právník*. 2016, roč. 155, č. 4, s. 367–368.), dále s. 925 na Kai Möllera – morální argumentace.

¹³³ Ibidem. Červínek cituje Kumma. KUMM, Matias. Constitutional Rights as Principles: On the Structure and Domain of Constitutional Justice. A Review Essay on A Theory of Constitutional Rights. *International Journal of Constitutional Law*. 2004, roč. 2, č. 3, s. 590. Shodně viz BARAK, Aharon. Proporcionality. Constitutional rights and their limitations. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 459, s. 613.

¹³⁴ BARAK, Aharon. *Proporcionality. Constitutional rights and their limitations*, s. 468.

¹³⁵ BARAK, Aharon. *Proporcionality. Constitutional rights and their limitations*, s. 471.

Podle Baraka, deontologický přístup k právu, včetně ochrany lidské důstojnosti a dalších absolutních práv s poměřováním a relativitou práv nepočítá. Proporcionalitu pro ně nelze využít. A to je právě limit proporcionality. Pro absolutní práva a absolutní veřejné zájmy je proporcionalita nevhodná. Řešení se musí hledat mimo proporcionalitu.¹³⁶

Stavros Tsakyrakis zmiňuje označení T. Alexandra Aleinkoffa pro současnou dobu, počínaje 90. lety 20. století, jako „*age of balancing*“.¹³⁷ Tsakyrakis v rámci přehledu kritiky poměřování uvádí také riziko ztráty komplexnosti práv.¹³⁸ Toto riziko vyvěrá z naší malé objektivnosti při aplikování poměřování ve stínu řady subjektivních předporozumění.

Kumm společně s Walenem si rovněž kladou otázku, zda a jak je možné využít proporcionalitu pro nedotknutelnou lidskou důstojnost a všechna práva z ní odvozená?¹³⁹ Nakonec oba říkají, že vynětí lidské důstojnosti z poměřování je chybné. Metoda proporcionality je dostatečně flexibilní, aby zohlednila komplexně politickou morálku. Proporcionalita a deontologie, včetně absolutní ochrany lidské důstojnosti, jsou založeny na morálním zdůvodnění. Použitím proporcionality není lidská důstojnost, tedy ani osoba umenšena do pouhého prostředku a objektu. „*Lidská důstojnost je strukturálně různorodá a značně všudypřítomná. [...] Správný způsob balancování záleží na standardech, které může zajistit pouze substantivní argumentace. [...] Lidská důstojnost není primárně o absolutní povaze pravidla a balancování není primárně o jednoduchém vyvažovaném zájmu. [...] Jakmile je pochopena potenciálně složitá povaha vyvažování, není zde žádné napětí mezi lidskou důstojností a balancováním. Vskutku, respekt k lidské důstojnosti vyžaduje balancování.*“¹⁴⁰

To by částečně potvrzoval také názor Hilla, že lidská práva v mezinárodních dokumentech OSN nestojí samy o sobě, ale musí být zdůvodněny širšími principy lidské důstojnosti.¹⁴¹ Určité styčné body mezi Kantovým pojetím právních povinností a proporcionalitou nahlíží rovněž Pavlakos.¹⁴² Kolize má být interpretována koherentně s respektem k vrozeným právům.

Kai Möller vyvrací závěry o inflaci práv při proporcionalitě jako zavádějící, protože při poměřování se zohledňují všechny zájmy, včetně individuálních svobod. Současně uvádí, že proporcionalita a inflace práv jsou mincí o dvou stranách a připouští inflaci práv. Velmi záleží na tom, co rozumíme individuálním zájmem osobní autonomie. Möller napovídá, že by tím nemusely být všechny bezcenné aktivity, ale hodnotné svobody (jde

¹³⁶ Barak tlumočí Kumma – BARAK, Aharon. *Proportionality. Constitutional rights and their limitations*, s. 471.

¹³⁷ TSAKYRAKIS, Stavros. Proportionality: An assault on human rights? *International Journal of Constitutional Law*. 2009, roč. 7, č. 3, s. 468–493. Na s. 468 právě cituje: ALEINKOFF, T. Alexander. *Constitutional Law in the Age of Balancing. The Yale Law Journal*. 1987, Vol. 96, No. 5, s. 946.

¹³⁸ *Ibidem*, s. 475.

¹³⁹ KUMM, Mattias – WALEN, Alec. Human dignity and proportionality: Deontic pluralism in balancing. In: HUSCROFT, Grant – MILLER, Bradley – WEBBER, Grégoire (eds). *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 67–89. U nás tento se tohoto problému dotýká: PAVLAKOS, George. Obhajoba umírněné optimalizace: o struktuře principů jako interpersonálních důvodů. *Právník*. 2017, roč. 156, č. 10, s. 870–883.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ HILL, Thomas E. (jr.). Kantian perspectives on the rational basis of human dignity. In: DÜWELL, Marcus – BRAARVIG, Jens – BROWNSWORD, Roger – MIETH, Dietmar (ed.). *The Cambridge handbook of Human Dignity. Interdisciplinary perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 215–221.

¹⁴² PAVLAKOS, George. Between Reason and Strategy: Some Reflections on the Normativity of Proportionality. In: HUSCROFT, Grant – MILLER, Bradley – WEBBER, Grégoire (eds). *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 90–119.

o obzvlášť důležité zájmy se zvláštní normativní silou).¹⁴³ Z Möllerovy argumentace je vnímatelná návaznost na Kanta, když tvrdí, že jde o ty zájmy, které vyvolávají u druhých povinnosti. Svoboda totiž vytváří určitý prostor a limit pro druhé. Na druhou stranu posouvá argumentaci směrem ke komunitarismu ve snaze hodnotit normativní sílu zájmu. Nijak se nevypořádá s vrozeností lidských práv.

Nalezneme také opačná stanoviska na slučitelnost proporcionality a deontologie, například u Huscrofta.¹⁴⁴ Také Webber argumentuje, že proporcionalita umenšuje práva do pouhého zájmu.¹⁴⁵

Pokud jde o slučitelnost deontologie s proporcionalitou, tato otázku zůstává nadále otevřená dalšímu výzkumu. Zde byla představena jen část diskuse. Velmi problematická a spíše nevhodná je proporcionalita pro vrozená práva, včetně intenzivních zásahů do lidské důstojnosti. Pokud jde o Kantovu *Právní nauku*, je metodě proporcionality blízký způsob, jakým Kant formuluje vrozenou svobodu jako limit pro jednání druhých, jak vyvozuje ze svobody jednoho povinnosti druhých.

Závěr

Analýzou pojmu povinnosti v Kantově *Právní nauce* jsme dospěli k závěru, že s pojmem povinnosti pracuje na více úrovních svého členění a systému, které se navzájem poněkud překrývají. Převládá vnitřní, morální (noumenální) pojetí povinnosti, které určuje vnější, právní povinnosti, tzv. zákonodárné a fenomenální. Základem práva je podle Kanta vrozená svoboda, která náleží všem bez rozdílu. Tato svoboda je míněna jako autonomní prostor, do něhož nezasahuje cizí vůle, ať již jiné osoby či státu. Svoboda, tzv. *Freiheitsrecht*, je limitem státní moci a odpovídá hlavně lidským právům první generace (*status negativus*). Jednou z forem limitu je právě povinnost, jako povinnost nezasahovat do sféry svobody druhého. To vyjadřuje nejvýstižněji Kantova věta z Úvodu do *právní nauky* vymezující právní povinnosti: „1. *Bud' spravedlivý člověk (honeste vive)*. Právní poctivost (*honestas iuridica*) spočívá v tom, že ve vztahu k druhým potvrzujeme svou hodnotu jako člověka [...].“¹⁴⁶ Dále: „*Nečiň si z druhých pouhý prostředek, ale bud' pro ně rovněž účelem.*‘ Tato povinnost bude vysvětlena dále jako závazek z práv lidstva v naší vlastní osobě (*lex iusti*).“¹⁴⁷

Pojem důstojnosti je u Kanta více spojen s povinnostmi. Dokládá to také zákaz instrumentalizace, který je jednou z kvalit lidské důstojnosti, je u Kanta vyjádřen jako povinnost v *Právní nauce*. Více Kant s důstojností pracuje v *Základech metafyziky mravů* a v *Nauce*

¹⁴³ MÖLLER, Kai. Proportionality and Rights Inflation. In: HUSCROFT, Grant – MILLER, Bradley – WEBBER, Grégoire (eds). *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 155–172. Nedůležitým zájmem, který podléhá inflaci v proporcionalitě je například právo na to krmit v parku ptáky. To nevyvolává žádné povinnosti vůči druhým. Möllerova kapitola je inspirativní a není prostor se v tomto článku věnovat jí důsledněji.

¹⁴⁴ HUSCROFT, Grant. Proportionality and the Relevance of Interpretation. In: HUSCROFT, Grant – MILLER, Bradley – WEBBER, Grégoire (eds). *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 186–202. Avšak Huscroft nepodává oproti Kummovi žádné pádné důvody.

¹⁴⁵ WEBBER, Grégoire. On the Loss of Rights. In: HUSCROFT, Grant – MILLER, Bradley – WEBBER, Grégoire (eds). *Proportionality and the Rule of Law: Rights, Justification, Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 123–154.

¹⁴⁶ KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*, s. 74, *Rechtslehre, Einleitung in die Rechtslehre. Einteilung der Rechtslehre. Allgemeine Einteilung der Rechtspflichten*, A – 2. odstavec.

¹⁴⁷ Ibidem.

o ctnostech, ve druhém díle *Metafyziky mravů*. V Kantově pojetí důstojnosti převažuje metafyzický přístup, protože převážně se důstojnost vztahuje na rozumnou bytost *homo noumenon*. Proto je použití Kantova pojetí v jevovém světě společenských vztahů problematictější.

Analýza s sebou přinesla další otázku pro další výzkum, která byla v článku pouze nastíněna, a to, že Kant vnáší iusnaturalistickou ideu vrozených svobod (*Freiheitsrecht*) v *Právní nauce*, oproti své dosavadní tvorbě, která se proti naturalismu a empirismu vymezovala právě celou metafyzickou filozofií.

V dějinném rámci vývoje lidských práv článek připomíná úvodem Bobbiovu kritickou práci *Věk práv*, kde nesouhlasí s Kantovou optimistickou revolucí. V závěru poukazuje na současný věk proporcionality a jeho možná úskalí v inflaci lidských práv na pouhé zájmy. Tato otázka by si zasloužila zajisté více pozornosti, což nebylo v rozsahu článku nyní možné. Je zde pouze úvod do problému slučitelnosti proporcionality s deontologií. Vzhledem k morální povaze právní argumentace v rámci proporcionality by to bylo možné, pokud se vyvarujeme povrchního kalkulu. Dokonce bychom k tomu našli podpůrně oporu i v Kantově *Právní nauce*, v níž Kant hledá meze možného a nutného. Na druhou stranu narážíme na vrozená předstátní práva, která jsou nezadatelná a nezczitelná a proporcionalita by je neměla oslabit.

Historický pohled na lidská práva je vývojem od povinností k právům, což je posun nepochybně příznivý. Pokud v proporcionalitě citlivě podpoříme morální argumentaci, vyvarujeme se tím rizika inflace práv na pouhé vyvažované zájmy.

Age of Rights? Human Duties in the Light of Kant's Philosophy

Olga Rosenkranzová

Abstract: The age of rights has been replaced by the age of proportionality. Human dignity is the highest absolute value from which other fundamental rights are derived. The absolute theory of human dignity is based on Kant's concept of dignity of rational beings. But what if Kant's concept of dignity is more about duties than rights? How does Kantian deontology combine with the proportionality of relativizing fundamental rights? The article analyses Kant's conception of duty in the Doctrine of Right in the context of the concept of dignity in the Groundwork for the Metaphysics of Morals and in the Doctrine of Virtues, and it follows the development of a different philosophical interpretation in the contemporary discussion on human rights.

Key words: human rights, legal and moral duty, human dignity, Immanuel Kant, proportionality, Norberto Bobbio